

ВСТУП

Кожна людина покликана Богом до вічного життя, щоби втішатися своїм перебуванням біля Нього. Шлях до спасіння є непростим і тернистим. У IV ст. у пошуках тісного життя з Богом побожні християни почали оселятись в глибинах єгипетських пустель. З часом до цих саїтників почали прибувати прочани, які шукали духовних настанов. Саме за цих обставин, в атмосфері раннього монашества, зародилось таке поняття як духовний отець, яке відтоді залишається одним з найдавніших інститутів Східної Церкви. Постаць духовного отця займає важливе місце у духовному житті Церкви, особливо в монашому середовищі, де вона є ключовою передумовою успіху на шляху до Бога.

Існує чимало поглядів на те, як має здійснюватися духовне отцівство, що належить до обов'язків духівника, які зобов'язання має він перед своїми чадами. Безумовно, духовне отцівство – це передусім служіння, адже наставник провадить своїх учнів до спасіння. Проф. Ігор Смолич вважає, що суть духовного отцівства влучно характеризують слова св. Григорія Богослова: «І справді, мистецтвом з мистецтв і наукою з наук є керувати людиною, цими відмінними та різнобарвними істотами». З плином століть чернече середовище випрацювало певний ідеал, якому мав би відповідати справжній духовний отець: щиросердечність, послух, смирення, турбота про чадо і розсудлива строгість до нього.

Саме такий ідеал духовного наставника зустрічаємо у творах Симеона Нового Богослова, який жив на зламі X–XI ст. і подвизався у Константинополі та його околицях. У своїй творчій спадщині він залишив безліч вказівок про те, як духовний отець повинен провадити своє чадо до Бога. Його вказівки відображають харизматичність інституту духовного отцівства в його епоху.

Симеон Новий Богослов також відомий своїми містичними творами. Дослідник його спадщини Г. Тарнер називає його «найбільшим із візантійських письменників-містиків». Цей досвід богопізнання Симеон перейняв від свого духовного отця Симеона Студита, як і його погляди на те, якими мають бути взаємини між наставником і учнем.

Отож наша праця буде присвячена духовному отцівству згідно з вченням Симеона Нового Богослова, яке ми розглядатимемо крізь призму візантійської чернечої традиції попередніх століть.

Актуальність нашої праці полягає у розкритті харизматичності духовного отцівства. А саме ми намагатимемось прослідкувати, як розвивався інститут духовного отцівства протягом століть. Крім того, ми спробуємо показати, що духовне отцівство є не анахронізмом чи недосяжним ідеалом, а духовним інститутом, якого потребують християни третього тисячоліття. Ми також спробуємо дати відповіді на ряд питань, які стосуються постаті духовного отця: у чому суть його служіння і яка його роль у спасінні його чад.

Новизна дослідження полягає у висвітленні духовного отцівства за творами Симеона Нового Богослова, акцентуючи увагу на обов'язках та рисах отця і чада.

Мета праці полягає в тому, щоби, проаналізувавши особливості розвитку інституту духовного отцівства від часів його зародження в єгипетському монашому середовищі та

подальшим утвердженням у палестинській, синайській і студійській чернечих традиціях, у світлі творчості Симеона Нового Богослова показати, якими повинні бути взаємини між духовним чадом та отцем.

Завданням нашої праці, відповідно до поставленої мети, є:

- 1) показати, як саме зародилось духовне отцівство та що цьому сприяло;
- 2) висвітлити розвиток духовного отцівства у Палестині та Синаї, опираючись на вчення основних представників цих епох;
- 3) з'ясувати проблему наставництва в монастирі Студіон і навести його особливості;
- 4) на прикладі творів преп. Симеона Нового Богослова розкрити ідеал духовного отця, показавши відмінні та спільні із попередніми епохами риси.

Об'єктом дослідження є духовне отцівство за вченням Симеона Нового Богослова.

Предметом дослідження є духовне отцівство у творах отців та подвижників візантійської монашої традиції.

Дипломна робота має певні часові рамки, початковою точкою яких є зародження інституту духовного отцівства в Єгипті IV ст., а кінцевою – студійська монаша традиція X ст., яка кульмінує у творчості Симеона Нового Богослова (XI ст.).

Під час написання дипломної роботи ми використовуватимемо аналітичний і синтетичний методи:

- А) будемо аналізувати зібраний матеріал під кутом піднятої проблематики;
- Б) за допомогою синтетичного методу спробуємо розкрити дану проблематику на основі вчення преп. Симеона Нового Богослова.

Структура дипломної праці продиктована поставленою метою і завданням дослідження. Праця складається зі вступу, двох розділів, кожен із яких поділяється на три пункти, висновків і списку використаної літератури.

У першому розділі, який називається «Розвиток інституту духовного отцівства у Візантії в IV- X ст.», ми загально ознайомимось із особою духовного отця. У першому пункті ми коротко висвітлимо зародження харизми духовного отцівства та його ідеал, опираючись на творчість Євагрія Понтійського і збірку невідомого авторства *Apophthegmata patrum*. У другому пункті ми розкриємо вчення про духовне отцівство найвідоміших представників монашества Палестини і Синаю. У третьому пункті висвітлимо особливості традиції духовного отцівства в студійському монашестві.

У другому розділі – «Вчення Симеона Нового Богослова про духовне отцівство» – ми спробуємо показати основні аспекти особливості цього служіння, опираючись на творчість преп. Симеона Богослова. У першому пункті ми розглянемо важливість присутності духовного отця у житті його духовних дітей. У другому пункті представимо погляд преп. Симеона на те, якими рисами і чеснотами повинен володіти духовний отець. У третьому – розкриємо поради Симеона Нового Богослова духовному чадові, а саме що належить до його обов'язків.

Під час розкриття даної тематики перед нами виникли труднощі з пошуком літератури, позаяк преподобний Симеон є постаттю, творчістю якого дослідники зацікавились порівняно недавно. Також слід наголосити на тому, що немає жодного сучасного богослова нашої Церкви, який би досліджував спадщину Симеона Богослова, і як наслідок немає жодних досліджень українською мовою. Джерельною літературою для нашої праці слугували твори преп. Симеона Нового Богослова, перекладені російською мовою єпископом Теофаном Затворником. Також в якості джерельних досліджень ми використали такі твори як: В. Кривошеин «Преподобный Симеон Новый Богослов»; И.

Алфеев «Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание». Особливе місце у написанні цієї праці займає англomовна дослідницька праця Г. Тарнера «St. Symeon: The New Theologian And Spiritual Fatherhood». Також до джерельної літератури ми віднесли дослідницьку працю Габрієля Бунге «Духовное отцовство по творениям Евагрия Понтийского».

Щоб краще висвітлити процес розвитку інституту духовного отцівства протягом кількох епох, ми користувались допоміжною літературою, зокрема: Йоан Ліствичник «Ліствиця», П. Піголь «Азбука духовной жизни. Преподобные Иоанн Лествичник, Варсонофий и Иоанн пророк, авва Дорофей», ієром. Венедикт «Настоятель як духовний отець», О. Сидоров «Святоотеческое наследие и церковные древности». Окрім допоміжної літератури, для повнішого розгляду аспекту духовного отцівства ми скористались дослідженнями таких авторів як: Д. Шленов, І. Соколов, С. Смирнов, П. Еленопольський та інших.

З огляду на обсяг джерельної літератури та обмежений формат нашої роботи, дана дипломна праця не претендує на повне висвітлення заданої тематики. Вона є спробою розкрити розуміння духовного наставництва, спираючись на твори великих подвижників першого тисячоліття і спадщину преп. Симеона Нового Богослова.

ВИСНОВКИ

Духовне керівництво – це велике мистецтво, яке вимагає від наставника духовної відкритості, зрілості, безкорисливості і великої довіри Богові. Серед християн можна зустріти багато людей, які прагнуть провадити духовне життя, проте не відчують потреби в духовному наставникові через хибне уявлення про інститут духовного отцівства. Проблема полягає в тому, що духовне наставництво часто сприймають крізь призму добрих порад, повчань і заохочень. Насправді ж духовне отцівство є значно ширшим феноменом, ніж просто дороговказом для духовних дітей на їх шляху до Бога чи пастирською методою. Своїм внутрішнім змістом воно об'являє людині ціль життя. Боже провидіння є настільки незбагненим у своїх діях, що може спасати ту чи іншу людину за посередництвом тої ж таки людини. Духовний отець або радше наставник – це людина, через яку діє Бог, через яку Він дарує ласку спасіння тим, котрі прагнуть досягнути її за посередництвом свого вчителя.

Саме тому, розпочинаючи написання цієї дипломної праці, ми поставили перед собою завдання проаналізувати особливості постаті духовного отця. Для цього ми розглянули зародження харизми духовного отцівства у ранньому монашестві, починаючи від єгипетських пустельників IV ст. Зокрема, ми намагались показати винятковість осіб, котрі присвятили своє життя Богу на самоті. Маючи перед собою приклад Христа, вони відрікались від світу і прямували в пустелю, стаючи першими світочами, за якими до духовних подвигів потягнулись й інші. Це були люди глибокої віри і відваги, які зважувались оселятись в місцевостях, де не було навіть найменших зручностей для життя.

Попри те, завдяки дії Божої благодаті біля цих велетнів духовного подвижництва з часом збиралось гроно учнів, яке інколи виростало у повноцінну монашу спільноту. Такі знані єгипетські ченці IV ст., як св. Антоній Великий і Євагрій Понтійський, були не тільки відомими наставниками, але й залишили по собі писемну спадщину. Зокрема, у першому розділі ми описали ідеал духовного отця в ранньому єгипетському монашестві, спираючись на вчення Євагрія Понтійського, який наголошував, що духовний отець повинен ставитись до чада з любов'ю, терпеливістю і розсудливістю.

У наступних пунктах ми описали розвиток інституту духовного отцівства у Палестині та Синаї. Незважаючи на те, що інститут духовного отцівства виник наприкінці IV ст., він продовжував розвиватись і в наступні століття. У VI-VII ст. св. Іван Ліствичник, авва Доротей і Варсонофій Великий, подібно як і Євагрій Понтійський, наголошували на тому, що справжній наставник повинен славиться чеснотами розсудливості та любові. Незважаючи на подібність у вченні цих преподобних, кожен з них по-різному описував і характеризував ці чесноти.

Відтак ми розглянули особливості інституту духовного отцівства в епоху студійського монашества, яке зосереджувалось у Константинополі. Саме там у VIII-X ст. поєднались анахоретський і кеновійний типи монашества, що досі існували окремо. Зокрема, опираючись на твори Теодора Студита, ми описали, як тривалий час в студійському монашестві ігумен виконував роль духовного отця для братії монастиря. Проте в X ст. під впливом Симеона Благоговійного студійська традиція зазнає змін: зароджується явище харизматичного духовного отцівства, коли учень обирає собі порадника за покликом серця. Одним із визначних духовних учнів Симеона Благоговійного був Симеон Новий Богослов, який продовжив його вчення про духовне отцівство, дар сліз і покаяння. Другий розділ ми присвятили вченню Симеона Нового Богослова про духовне наставництво. На думку Симеона, духовне отцівство не має ні ієрархічного, ні юридичного характеру, а являється радше харизмою. Цю істину Симеон підтвердив власним життям, а його взаємини з Симеоном Благоговійним стали зразком взаємовідносин між духовним отцем і чадом. Втім, найповніше ідеали духовного отцівства Симеон Новий Богослов зображає у своїй писемній спадщині.

Досліджуючи його твори, ми намагались висвітлити погляд Симеона Нового Богослова на те, якими мають бути взаємини між духовним отцем і його чадом. Насамперед ми описали, які чесноти і риси повинні бути притаманні духовному наставнику: любов, розсудливість, негнівливість і смирення. У свою чергу, духовне чадо має виявляти своєму духовному отцеві покору, послух, довіру і широчердечність. Симеон Новий Богослов наголошує, що чим більше згаданих рис посідають духовний отець і його чадо, тим кращими будуть плоди духовного наставництва.

Окрім ролі особи духовного отця в духовному поступі учня, ми висвітлили також те, що належить до обов'язків духовного отця. Зокрема ми розглянули небезпеки і зловживання, яких може допуститись наставник. Симеон застерігає від двох крайнощів. По-перше, він попереджає учня, щоб той був пильним при виборі наставника, оскільки завжди існує ризик натрапити на недосвідченого, який не те що не може вести інших до Бога, але й сам ще потребує порадника. По-друге, преподобний радить духовному отцеві дбати про спасіння тих, хто цього широко бажає. У протилежному випадку наставник ризикує втратити все те духовне добро, яке надбав за роки аскези.

Досліджуючи дану тему, ми мали на меті показати, що інститут духовного отцівства є притаманним не лише попереднім епохам, але й зберігає свою актуальність для сьогодення. Адже сучасна людина продовжує свої духовні пошуки, а тому й потребує тих, хто б зміг вести цим шляхом. Крім того, в сучасному світі щораз більше поширюється індивідуалізм, коли людина закривається від іншої людини, обмежуючись колом своїх потреб. Зарадити цьому може духовне батьківство, яке дарує людині усвідомлення об'єктивності життя і відкриває простір для міжособових стосунків.

Слід додати, що дана праця не претендує на вичерпне розкриття згаданої теми. Проте вона є незначним внеском і запрошенням до подальших досліджень спадщини великих

подвижників минулого, зокрема творчості преподобного Симеона Нового Богослова.

ЗМІСТ

ЗМІСТ 2

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ 3

ВСТУП 4

РОЗДІЛ I. РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ДУХОВНОГО ОТЦІВСТВА

У ВІЗАНТІЇ В IV-X СТ. 9

1.1 Ідеал духовного отця у творчості Євагрія Понтійського та *Apophtegmata patrum* 9

1.2 Осмислення постаті духовного отця в Палестині та Синаї в VI-VII ст. 20

1.3 Традиція духовного отцівства в студійському монашестві в VIII-X ст. 30

РОЗДІЛ II. ВЧЕННЯ СИМЕОНА НОВОГО БОГОСЛОВА

ПРО ДУХОВНЕ ОТЦІВСТВО 40

2.1 Вибір та роль духовного отця в житті його чада 40

2.2 Постать духовного отця і його риси 49

2.3 Обов'язки духовного чада 56

ВИСНОВКИ 63

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 67